

Holocaustul între memorie locală și globală: *America de peste pogrom* de Cătălin Mihuleac

Paul-Iulian FLORESCU

University of Bucharest

Corresponding author emails: paul.florescup@gmail.com

The Holocaust Between Local and Global Memory: *America de peste pogrom* by Cătălin Mihuleac

Abstract: This essay explores how a Holocaust counter-narrative can be constructed in response to historical negationism, Romanian exceptionalism, and ‘ethnocentric mindscape’, as described by Ana Bărbulescu. In *America de peste Pogrom* [America Over Pogrom] (2014), Cătălin Mihuleac reconstructs the Iași pogrom, challenging contemporary antisemitic and negationist discourses. The novel exposes the complicity of public figures, police, and civilians in the Jewish extermination under Ion Antonescu’s regime, thus creating a fictional narrative closer to the historical truth than other postcommunist discourses that denied the accountability of the Romanian people. Through the character Suzy Bernstein, who uncovers Romania’s genocidal past, Mihuleac’s work serves as a memorial and postmemorial metanarrative, reflecting on historical trauma, the social and historical conditions that made the Holocaust possible in Romania, on its impact on contemporary Romania and on the accessibility of Holocaust knowledge nowadays. The novel, while ignored by Romanian critics, has been well-received in Western Europe, highlighting the differing priorities in Holocaust memory between Eastern and Western societies. I am also interested in the circulation of Mihuleac’s novel. If the Romanian critics ignored the novel, it has been well received in the France and German and was awarded important prizes as well as apologetic reviews. My hypothesis for the lack of interest on Romanian critics’ behalf and, in contrast, of the interest shown by Western publishers and critics is the marginalization of the Holocaust memory in Romania and the centrality of it in the Western society, much preoccupied with keeping the victims’ memory alive and defending it (by legislating it) from negationist and conspiracy tendencies associated with contemporary antisemitic ideologies.

Keywords: national memory, global memory, Holocaust literature, postmemory narrative, ethnocentric mindscape, negationism.

Citation suggestion: Florescu, Paul-Iulian. “Holocaustul între memorie locală și globală: *America de peste pogrom* de Cătălin Mihuleac.” *Transilvania*, no. 6-7 (2024): 1-13.
<https://doi.org/10.51391/trva.2024.06-07.01>.

Istoria Holocaustului și mentalul etnocentric

Pe 1 decembrie 2024, a fost inaugurată expoziția „Victor Brauner: între oniric și ocult” la Muzeul Național de Artă al României. Discursul curatorial se concentrează pe caracterul național al creației lui Brauner, promovându-l ca un contributor la „universalizarea” culturii române, dar evitând să menționeze identitatea sa evreiască. Contextul socio-politic, inclusiv violențele împotriva evreilor și antisemitismul din România, este aproape complet ignorat, cu o singură referință marginală la „escaladarea antisemitismului” în Europa, fără a recunoaște sentimentele antisemite din România.

În contrast, filmul documentar, „Victor Brauner – Le grand illuminateur totémique” (2014) subliniază identitatea evreiască a artistului și contextul politic, abordând antisemitismul popular și cel instituționalizat, precum și violențele împotriva evreilor. Această inaugurare, coincidând cu Ziua națională a României, accentuează viziunile etnonaționaliste din proiectul curatorial. Această diferență frapantă între cele două moduri de curatoriere – expoziția românească și proiecția documentarului francez, înscrise în același spațiu muzeal – este simptomatică pentru fenomenul desincronizării proiectelor de

recuperare memorială a Holocaustului din spațiul românesc în raport cu centralitatea acestor proiecte (și a centralității memoriei Holocaustului) în Occident. Începând cu anii '80, Holocaustul a fost fixat în centrul preocupărilor academice, intelectuale din Occident, fiind consemnat în istoriografia recentă drept un fenomen paradigmatic pentru înțelegerea ororilor din secolul al XX-lea. Mai mult decât atât, pentru prima dată a fost lansată teza unicității unui eveniment istoric (teza unicității Holocaustului), care își propune să apere memoria victimelor prin condamnarea oricărei comparații a Holocaustului cu alte istorii traumatice sau cu alte genocide, dacă scopul urmărit este cel de a denigra sau de a trivializa poziția sacrosanctă pe care Holocaustul o ocupă în memoria colectivă a omenirii.

Pentru a descrie politicile memoriale și modalitățile de comemorare ale victimelor celor două totalitarisme ale secolului al XX-lea în spațiul occidental, Alan Besançon vorbește despre o „hipermneză a nazismului” și o „amneză a comunismului”. Dacă memoria Holocaustului s-a bucurat în Occident de o poziție privilegiată, ajungând să fie universalizată, dez-istoricizată, căpătând proporțiile unui eveniment traumatic care nu mai este particular victimelor evreiești, ci umanității întregi (Jeffrey C. Alexander)¹, în spațiul est-european, memoria Holocaustului a fost marginalizată, ignorată, plasată în afara discursului istoric și a reflecțiilor despre traumele suportate de minoritățile etnice constituite de evrei și romi în interbelic în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial. În România, putem vorbi, în schimb, despre o hipermneză a crimelor comuniste, o memorie vie, continuu actualizată, despre o omniprezență a „traumei concentraționare comuniste”² și despre o „amneză” a Holocaustului care a avut loc pe teritoriile controlate de România. Acest fenomen poate fi explicat, așa cum sugerează Ana Bărbulescu, de un mental etnocentric, naționalist, discriminatoriu (*ethnocentric mindscape*), care construiește discursul istoriografic prin marginalizarea istoriilor comunităților „străine” poporului român, gândit, în primul rând, în termeni etnici.

Pornind de la teorii sociologice privind construcția imaginarului istoric, Ana Bărbulescu explică fenomenul care stă în spatele perspectivelor de disculpăre din lucrările de istorie dedicate Holocaustului din spațiul românesc. Începând cu secolul al XIX-lea, discursul istoric și cel de fixare a identității române a fost dominat de concepte ca unitatea, continuitatea și originile comune. Parcursul formării identității românilor a fost conceptualizat ca o dezvoltare progresivă, liniară, în care elementele străine nu au interferat cu construcția identității naționale. Identitatea română a fost grefată pe o schemă mentală esențialistă, care prioritiza etnicul și mitul primordialității pe teritoriul român. România ar fi, așadar, formată dintr-un popor și o cultură omogenă, cu o civilizație și identitate unitare, care nu au incorporat elemente sau modele străine. Bineînțeles, o astfel de perspectivă indigenistă a favorizat creșterea în popularitate a naționalismului, xenofobiei și antisemitismului.

În consecință, acest imaginar dominat de ideea de continuitate etnică a poporului român de-a lungul timpului transformă comunitățile care nu împărtășesc aceeași identitate religioasă, lingvistică, culturală într-un Celălalt radical. Istoria lor va fi exclusă și din proiectul de construcție a istoriei naționale. Cum imaginarul român și formele de construcție a identității și de formulare a istoriei sunt unele etnocentrice, comunitățile evreiești și cele rome se plasează în afara „comunității” formate din români, definite prin limbă, religie, teritoriu, apartenență etnică. „Ceilalți”, într-un mod paradoxal, explică Ana Bărbulescu, „sunt străini deoarece sunt excluși din narațiunea mnemonică pe care îl noi o împărtășim ca grup; și nu pot fi incluși în această narațiune deoarece sunt percepuți ca fiind străini”.³ Aceasta justifică ocultarea suferințelor comunităților minoritare în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cu atât mai mult cu cât recunoașterea vinei poporului român în ceea ce privește procesul de exterminare a comunității evreiești ar leza sentimentele naționaliste atât de larg răspândite în societatea română contemporană.

Ignorarea Holocaustului, plasarea lui în afara sferei de interes, în afara preocupărilor pentru istoria națională, pe de o parte, și articularea unei memorii distorsionate a Holocaustului, pe de altă parte, sunt expresii ale acestui imaginar etnocentric și ale discursurilor generate de acest tip de gândire esențialistă. Acest imaginar dictează ce anume trebuie să ne amintim din istoria propriei țări, ce și pe cine să comemorăm, căror subiecte să le dedicăm spațiu în manualele și cărțile de istorie națională, unde să căutăm vinovații, etc. În articolul său despre recuperarea memoriei traumatice a Holocaustului românesc, Dumitru Tucan enumeră factorii care au condus la marginalizarea unui astfel de proiect de rememorare în spațiul public românesc, pe care îl compară cu omniprezența modalităților de „medializare” a memoriei traumatice a comunismului:

1. Vezi eseu „On the Social Construction of Moral Universals: The ‘Holocaust’ from War Crime to Trauma Drama” în Jeffrey C. Alexander, *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (New York: Oxford University Press, 2003).

2. Dumitru Tucan, „Recuperarea istoriei traumatice și jocurile memoriei. Despre memoria Holocaustului din România”, *Transilvania*, nr. 6 (2020): 13.

3. Ana Bărbulescu, „Ethnocentric Landscapes and Mnemonic Myopia”, în *Holocaust Public Memory in Postcommunist Romania*, ed. Alexandru Florian (Bloomington: Indiana University Press, 2018), 29.

„Experiența traumatică a comunismului a beneficiat de câțiva factori care au impus-o în prim planul memoriei culturale a prezentului: posibilitatea integrării non-conflictuale în narațiunea istorică națională, dominată de o perspectivă romantică și auto-victimizantă (i.e. „românii ca victime ale istoriei”), compatibilitatea cu cadrul mental etnocentric românesc (i.e. „marea majoritate a celor care au suferit au fost români”), memoria traumelor comunismului e încă vie (v. abundența de texte memorialistice despre comunismul timpuriu sau târziu), instrumente prostetice de medIALIZARE (literatură ficțională, filme, muzee, memoriale, comunități discursive ample și interese de tip academic diversificate)”⁴.

În anii 1990 și la începutul anilor 2000, narațiunile mnemonice (*mnemonic narratives*) ale comunismului și ale Holocaustului au fost gândite ca forțe care se opun, forțe concurente în proiectul de rememorare a trecutului totalitarist român. Iar această „concuranță” s-a manifestat și la nivelul discursului intelectual și politic la începutul perioadei de tranziție, în celebra polemică Holocaust vs. Gulag. Peisajul postcomunist românesc pare să fie potrivit narațiunilor care discursivizează trauma suferită de comunitățile evreiești și rome în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Iar ca dovadă a acestei poziții marginale poate fi luată în calcul și „puținătatea, în această epocă a postmemoriei, a artefactelor care să se raporteze la tragedia Holocaustului”⁵, pe care o invocă Dumitru Tucan.

Deși, în cadrul discursului istoric s-au făcut pași semnificativi cu privire la articularea unei perspective corecte din punct de vedere documentar cu privire la Holocaustul din teritoriile ocupate de România, iar în sfera politică și legislativă, au fost adoptate măsuri care reglementează cultul criminalilor de război și propagarea vederilor negaționiste, la care se adaugă publicarea unor studii serioase dedicate problematicii antisemitismului interbelic⁶, „nu același lucru putem spune despre celelalte elemente de sprijin ale memoriei culturale”⁷. Dacă literatura care tematizează trauma produsă de regimul comunist este de o abundență copleșitoare, în cazul Holocaustului, producțiile literare pot fi numărate pe degete.

Pentru ca memoria culturală a Holocaustului să pătrundă în spațiul public nu este nevoie doar de măsuri legislative sau instituționale, ci și de artefacte culturale care să „medializeze” această memorie, să creeze „o legătură afectivă cu trecutul prin implicare imaginativă sau creativă”⁸. Dacă discursul istoriografic are rolul de a informa, iar cel politic și legislativ, de a legitima o variantă de a rememora trecutul, literatura, filmul, expozițiile artistice propun o pedagogie care centreează imaginația, apelând la „structuri creative noi, care permit o conexiune autentică cu trecutul”⁹. Ann Rigney argumentează că „scrierea creativă și artele cinematografice călătoresc mai ușor decât lucrările de istorie și cele documentare, deoarece invită la o participare voluntară într-o poveste și oferă recompense estetice și emoționale. Spre deosebire de acestea, narațiunilor memoriale instituționalizate [...] le lipsesc, probabil, atracția și puterea transformatoare a artelor și capacitatea acestora de a mobiliza indivizii prin imaginație și afect”¹⁰. Memoria trebuie dezahivată și cu ajutorul altor instrumente decât cele „conceptuale” și normative; iar aici literatura și celelalte mijloace de medIALIZARE a memoriei traumatice pot fi chemate în ajutor.

Însă simpla existență a acestor artefacte postmemoriale – așa puține cum sunt – nu este, totuși, îndeajuns; ele trebuie să intre într-un circuit care să le valideze importanța pentru rearticularea discursului despre Holocaust. Caracterul marginal al producțiilor artistice care tematizează Holocaustul din România, recuperând astfel istoria traumatică a comunității evreiești, poate fi compensat de discursul critic și teoretic, cu o forță puternică de canonizare. Cu alte cuvinte, exercițiile de memorie pe care literatura le poate propune au nevoie ca, la rândul lor, să intre într-o memorie; de această dată, cea a canonului. Crearea unui canon tematic (în cazul de față, un canon dedicat problematizării antisemitismului interbelic, textelor care explorează politicile genocidare ale statului român în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, textelor care prezintă reflecții pe marginea totalitarismelor) și discutarea textelor care îl formează, propunerea lor

4. Tucan, „Recuperarea”, 13.

5. Ibid.

6. Dintre contribuțiile recente, țin să amintesc Alexandru Florian și Ana Bărbulescu, *Elita culturală și discursul antisemit interbelic* (Iași: Polirom, 2022); Cristina A. Bejan, *Intellectualii și fascismul în România interbelică* (București: Litera, 2023); Ovidiu Raetchi, *Istoria Holocaustului. Desființarea omului: de la ascensiunea lui Hitler până la execuția lui Eichmann* (București: Litera, 2022).

7. Tucan, „Recuperarea”, 13.

8. Ibid.

9. Ibid.

10. Ann Rigney, „Memory narratives offered by institutions. Changing Memory and the European Project”, în *Media and Cultural Memory/ Medien und kulturelle Erinnerung*, vol. 19, ed. Astrid Erll & Ansgar Nünning (Berlin & Boston: Walter de Gruyter, 2014), 353.

ca texte esențiale pentru înțelegerea istoriei naționale și pentru combaterea recrudescenței unor formule contemporane de extremă dreapta (un real pericol pentru România) sunt mijloacele prin care critica literară poate centra aceste texte pe care mentalul etnocentric tinde să le marginalizeze.

Volumul *Kaddish*¹¹, de Radu Vancu, s-a bucurat de o astfel de recunoaștere; s-au scris nenumărate cronici despre el și a fost nominalizat la nenumărate premii (câștigând Premiul Radio România Cultural pentru poezie, premiul „Cartea de poezie a anului 2023”). Romanul Liliei Calancea, *Sunt oare un călău?*¹² s-a bucurat și el de recunoaștere în lumea literară; în cadrul Festivalului FILIT, a luat „Premiul liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte” în anul 2023. Altfel stau lucrurile în cazul romanului lui Cătălin Mihuleac, *America de peste pogrom*¹³, prima parte din cel mai articulat proiect artistic care își propune să recupereze ceea ce istoriografia comunistă și postcomunistă au trecut sub tăcere sau au distorsionat, opunând discursului oficial¹⁴ (mai cu seamă, pe cel al negaționismului selectiv) o nouă perspectivă asupra Pogromului de la Iași, care ar trebui să ocupe în memoria națională o poziție centrală în discuțiile despre trecutul totalitarist al țării, alături de pogromul de la București, masacrul de la Odessa și deportarea populației evreiești și rome în Transnistria. În ciuda celor două reeditări și a succesului cărții în rândul cititorilor, critica nu s-a arătat foarte interesată de apariția acestui roman¹⁵, cum nu s-a arătat interesată nici după ce traducerile sale în franceză și germană au primit Prix Transfuge „du meilleur roman européen” („cel mai bun roman european”), iar în spațiul german, a fost nominalizată la premiile târgului de la Leipzig. Deși amplexarea proiectului, constituit într-o trilogie alcătuită din două romane și un volum de proză scurtă: *America de peste pogrom* (2014, 2017, 2021), *Ultima țigară a lui Benjamin Fondane* (2017) și *Deborah* (2019), și miza politică: rearticularea discursului despre Holocaustul de pe teritoriul României, pledoaria în favoarea necesității memoriei, care îl apropie de Radu Jude (a cărui notorietate internațională nu mai poate fi contestată), critica i-a acordat mult mai puțină importanță.¹⁶

Cătălin Mihuleac însuși este conștient de poziția marginală pe care o ocupă în câmpul literar: „Dacă ar fi fost scrisă de un *nume mare*, cartea s-ar fi bucurat de o primire caldă. Fiind însă creația unui marginal ca mine, a fost tratată cu indiferență. Cu falsă indiferență, mai bine zis.”¹⁷ Conform spuselor autorului, marginalitatea proiectului de recuperare a memoriei Pogromului de la Iași și, în general, a memoriei Holocaustului românesc poate fi explicată de un reflex negaționist, pe care îl atribuie unui tip de public ostil documentării unui episod care face un „deserviciu” excepționalismului românesc.¹⁸ El își declară intenția de a ieși din anonimul tocmai prin explorarea unui subiect cu atâta greutate, cum

11. Radu Vancu, *Kaddish* (București: Casa de Editură Max Blecher, 2023).

12. Lilia Calancea, *Sunt oare un călău?* (Iași: Polirom, 2022).

13. Cătălin Mihuleac, *America de peste pogrom* (București: Humanitas, 2021).

14. Prin discurs oficial nu înțeleg poziția statului român cu privire la Holocaust, care a cunoscut un progres surprinzător încă de la începutul anilor 2000, ci acel orizont discursiv elaborat de „imaginea etnocentric” (*ethnocentric mindscape*), un orizont dominat de fenomenul „negaționismului selectiv” și de teza excepționalismului românesc, la care se adaugă antisemitismul din ce în ce mai vizibil în spațiul autohton.

15. Dar există și excepții. Cele mai multe cronici laudative au fost publicate în revista *Observator cultural*. De-a lungul anilor, autori ca Andrei Corbea și Daniel Șandru, au scris articole care au subliniat necesitatea existenței unor cărți de literatură care să recompună istoriile trecute sub tăcere sau falsificate ale Soluției finale pe teritoriul României. Ele pot fi consultate: Andrei Corbea, „De la Oxenberg la Bernstein și înapoi”, *Observator Cultural*, nr. 931, 20 iulie 2018, nr. 931. <https://www.observatorcultural.ro/articol/de-la-oxenberg-la-bernstein-si-inapoi/>. Data accesării: 7 mai 2024; Daniel Șandru, „La judecata literaturii: Pogromul de la Iași”, *Observator Cultural*, nr. 765, 27 martie 2015. <https://www.observatorcultural.ro/articol/la-judecata-literaturii-pogromul-de-la-iasi/>. Data accesării: 7 mai 2024.

16. Cartea lui Mihuleac nu a fost menționată nici în *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020*, în ciuda interesului istoricului pentru memoria Holocaustului și pentru nenumăratele abuzuri ale acesteia în postcomunism, pentru antisemitismul intelectualilor din interbelic și încercările de recuperare a ideologiei legionare în mediul cultural contemporan.

17. Mihaela Ivancica, „Interviu cu scriitorul Cătălin Mihuleac: «Personajele au dat buzna peste mine...»” *Gândul*, 31 noiembrie 2020. <https://www.gandul.ro/ganduri-printre-carti/interviu-cu-scriitorul-catalin-mihuleac-personajele-au-dat-buzna-peste-mine-mi-au-pus-un-calus-in-gura-si-un-stilou-in-mana-apoi-m-au-abuzat-in-toate-felurile-possible-exclusiv-19529126>. Data accesării: 7 mai 2024.

18. Într-un interviu cu Radu Paraschivescu, Mihuleac povestește reacțiile extreme pe care cartea le-a declanșat în rândul apărătorilor excepționalismului românesc: „De aici s-a născut povestea asta. Am primit numeroase amenințări, am fost numit «jidovit», mi s-a spus că m-au plătit evreii ca să fac asta; la un moment dat, un deputat [...] mi-a făcut o scenă într-un restaurant și mi-a spus că fac de râs neamul românesc și că aduc deservicii.” Humanitas, „Lansare Oxenberg & Bernstein, de Cătălin Mihuleac.” *YouTube* video, 2:07:23. 6 mai 2021. https://www.youtube.com/watch?v=yil37AN_Rf4&ab_channel=Humanitas. Data accesării: 9.05.2024

este Holocaustul. Însă consideră că România și, în special, criticii nu sunt pregătiți pentru un astfel de subiect. În toate aparițiile sale, își declină nemulțumirea cu privire la faptul că critica i-a ignorat cartea încă de la apariție, refuzând să vadă în ea acel artefact necesar culturii române.

Dușmanul declarat al proiectului lui Mihuleac pare să fie tocmai această paradigmă discursivă dominată de teza excepționalismului românesc și de cea a negaționismului selectiv, ambele expresii ale imaginarului etnocentric și reflexul care a generat mistificările, distorsionările comuniste și postcomuniste ale Holocaustului de pe teritoriul României. Iar critica literară ar fi vinovată de a nu fi „apărat” acest roman de criticile injuste și de a-l recunoaște drept un text necesar pentru cultura română și pentru modul în care este renegociat trecutul fascist al țării. Nu putem înțelege miza politică a romanului *America de peste pogrom* în lipsa unui scurt istoric al modurilor în care negaționismul s-a construit ca discurs hegemonic în istoriografia comunistă și în cea postcomunistă.

America de peste pogrom și memoria națională a Holocaustului

Pogromurile și violențele împotriva comunităților evreiești au fost amplu documentate imediat după încetarea celui de-al Doilea Război Mondial, fie în ziarele comunității evreiești, fie de reporteri sau jurnaliști români-evrei sau de istorici ca Matatias Carp, care editează trei volume sub titlul *Cartea Neagră. Suferințele evreilor (1940-1944)*¹⁹. Însă autoritățile comuniste române decid scoaterea de pe piață a acestor lucrări de istorie documentară și plasarea lor în fondurile secrete ale bibliotecilor, cerându-se interzicerea reeditărilor lor. Cum, în comunism, climatul ideologic era unul ostil pentru dezarhivarea condițiilor istorice ale Holocaustului și pentru recunoașterea participării României la Soluția Finală, bineînțeles că perspectiva negaționist-selectivă a unor istorici ca Mihail Roller s-a impus ca adevăr istoric oficial, deturnând lucrări ca cea a lui Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, în care era recunoscut faptul că exterminarea evreilor a fost orchestrată de statul român. Diferența fundamentală dintre cele două este că Mihail Roller susține faptul că teroarea legionară nu s-a bucurat de susținerea populară și a fost controlată în unanimitate de Germania nazistă, fără consensul conducătorilor români.

Situația nu se schimbă nici în perioada național-comunistă. Această perioadă este marcată de renaționalizarea discursului istoriografic și de redimensionarea identității naționale pe baze etnocentriste. Memoria Holocaustului a fost din nou ocultată, de această dată din cauza unor sensibilități ideologice cu rădăcini într-un imaginar puternic naționalist, care recuperează miturile fondatoare și nucleul etnocentric din secolul al XIX-lea. „Episodul” regimului legionar-antonescian trebuie încadrat în această narațiune de tip excepționalist (românii nu au putut comite crimele împotriva evreilor), iar istoria este, inevitabil, distorsionată de acest accent ideologic, care își dorește reabilitarea națiunii, nicidecum condamnarea ei. România este privită ca o victimă, iar evoluția politică din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial este pusă pe seama intervenției Germaniei în politica internă a țării. Arareori, evreii sunt recunoscuți drept victimele legionarilor, numele lor fiind înlocuite, ca și până atunci, de termenul generic de „cetățeni”. Antisemitismul, ca factor principal în evoluția atacurilor legionare asupra populației evreiești, este și el ocultat; mai mult decât atât, el este considerat un factor marginal al politicii fasciste.

Toate aceste strategii de ocultare a adevărului istoric revin (unele formule chiar radicalizate) în imaginarul postcomunist: „Victimizarea și eroizarea românilor, substituirea acestora în postura de victime principale ale nazismului, deflectarea responsabilității, minimalizarea dimensiunilor atrocităților, excepționalismul flatant, reabilitarea lui Antonescu și altele se vor regăsi, sub diferite forme, în negaționismul postcomunist”²⁰. Căderea comunismului nu a condus la o reevaluare radicală a memoriei deficitare a Holocaustului în spațiul românesc, ba dimpotrivă, teoriile negaționiste au intrat în configurații din ce în ce mai radicalizate. Direcțiile canonizate de ideologii comunismului au penetrat formele de gândire și de raportare la istorie în postcomunism. După 1989, s-a produs o adevărată „democratizare” a negaționismului, urmată (și facilitată) de recrudescența antisemitismului. Această democratizare a negaționismului intră în constelație cu o serie de fenomene („naționalismul, xenofobia, conspiraționismul, predispoziția autoritară, antidemocratică, ignoranța, nostalgia, fascinația față de figuri intelectuale afiliate la dreapta radicală interbelică, anticomunismul în variantă antisemită”²¹) care nu mai depind de suportul unei politici autoritare pentru a fi validate, ci sunt clamate

19. Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România. 1940-1944*, vol. I, *Legionarii și rebeliunea*; vol. II, *Pogromul de la Iași*; vol. III, *Transnistria* (București: Societatea de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1946-1948).

20. Adrian Cioflâncă, „Gramatica disculpării în istoriografia comunistă. Distorsionarea istoriei Holocaustului în timpul regimului Ceaușescu”, *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, nr. 42 (2005): 643.

21. Ibid., 645.

drept consecințe ale noii libertăți de expresie dobândite în societatea democratică.

Practicarea negaționismului selectiv (cel mai popular în postcomunism) a avut efecte nefaste asupra articulării unei definiții a Holocaustului în România. Nu doar negaționiștii și conspiraționiștii au stat în calea constituirii unei definiții în acord cu adevărul istoric, ci și autoritățile statului. În urma propunerii *Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 31 din 13 martie 2002*, spiritele politicianilor s-au inflammat, declarând că definiția Holocaustului propusă de această Ordonanță este neclară și că ar leza dreptul la liberă exprimare, o contestare a drepturilor omului în general. Comisia Juridică a Senatului a decis să aprobe amendamentul propus chiar de către Gheorghe Buzatu, conform căruia Holocaustul ar trebui definit drept „exterminarea sistematică, în masă, a populației evreiești din Europa, organizată de către autoritățile naziste în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.”²² Deși poziția statului român s-a schimbat în următorii ani, această definiție oficială nu a fost lipsită de ecouri. În anii 1990 și la începutul anilor 2000, atât autoritățile politice ale vremii, cât și civili au fost deculpabilizați în ceea ce privește violențele îndreptate împotriva evreilor, iar responsabilitatea pentru acțiunile genocidare întreprinse de statul român sunt deflexate asupra Germaniei naziste. Această deresponsabilizare a statului român („soluția finală” fiind conceput ca un proiect eminentamente german) a contribuit la ocultarea memoriei Holocaustului până în contemporaneitate.²³ Iar în centrul preocupărilor etice care stau la baza trilogiei lui Mihuleac pare să stea tocmai această ocultare a adevărului istoric, pe care planul narativ care reconstituie istoric și dramatizează Pogromul de la Iași încearcă să-l resusciteze.²⁴

Povestea familiei Oxenberg intră în siajul ficțiunii istorice: Mihuleac plasează niște personaje fictive – membrii familiei Oxenberg – într-un cadru istoric bine determinat: Iașii anilor '20-'40, pe care îl reconstruiește pornind de la documente ale vremii, centrând evenimentele care marchează discriminările cu care comunitatea evreiască s-a confruntat în acel timp: impunerea *numerus clausus* în Facultatea de Drept și în cea de Medicină, ordinul ca studenții evrei la Medicină să poată urma cursurile atât timp cât studiază pe „cadavre jidovești” („Senatul Universității reflectează și decide: fără practica efectuată pe cadavre jidovești, nu de-ale creștinilor, evreii nu sunt primiți la examene”²⁵), arderea ziarului *Lumea* în Piața Unirii, la ordinul Căpitanului Zelea Codreanu, segregarea comunității evreiești („Orașul nu are ghetou, dar în amfiteatre apar băncile-ghetou pentru «jidovi»». Sunt locurile cele mai proaste. Acolo să stea. Nici acolo nu merită”²⁶).

Toate acestea sunt urmărite de tânărul Jacques Oxenberg, un student evreu la Medicină care devine din ce în ce mai deziluzionat în ceea ce privește situația politică a evreilor. Prin ochii tânărului medic urmărim escaladarea antisemitismului, pe care Jacques începe să îl privească mai puțin ca pe o modă trecătoare, ci ca pe un atac sistematic la adresa vieții și a comunității sale: „Jacques Oxenberg a privit mereu antisemitismul ca pe un malagambism trecător. [...] Micul medic stă singur în cabinet, răsfoind ziarele. Niciodată nu le-a citit cu atenție, niciodată nu și-a imaginat că spuma antisemită de bărbierit îi va atinge obrazul”²⁷. Această progresie a măsurilor antisemite este marcată de intervențiile intelectualilor de extrema dreaptă din epocă: A. C. Cuza, profesor universitar la Catedra de economie politică a Universității din Iași și membru al societății Junimea, care obișnuia să „îi pice în masă pe israeliți, lansând lozincă: «La nici un examen, nici un jidan!»”; Corneliu Șumuleanu, șeful Catedrei de Chimie; Profesorul Nicolae Paulescu (care, împreună cu A. C. Cuza, înființează revista „Apărarea națională” și Uniunea Național Creștină). La această listă se adaugă și poetul Octavian Goga, al cărui guvern interzice ziarele evreiești *Adevărul* și *Dimineața* și publică în 1938 un decret privind revizuirea cetățeniei, în urma căruia mai bine de o treime din evreii români și-au pierdut cetățenia. Din peisaj nu

22. *Mediafax*, 5 iunie 2002, apud. Tuvia Friling, Radu Ioanid și Mihail E. Ionescu, ed., *Raport final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului din România* (Iași: Polirom, 2004), 365.

23. Deși la nivel oficial, Holocaustul de pe teritoriul României este recunoscut încă de la începutul anilor 2000, la nivel mentalitar teza excepționalismului românesc și sentimentele naționaliste împiedică admiterea faptului că genocidul evreilor a fost rezultatul politicilor fasciste române și a antisemitismului popular.

24. Un astfel de demers este motivat, declară Mihuleac într-un interviu pentru *Observator cultural*, de ignoranța cu care este tratat Holocaustul din România: „Nu uitați că un fruntal din vârful ierarhiei PSD - culmea, absolvent al facultății de istorie și doctor în drept! – habar n-avea că, în Iași, a fost cândva un Proqram cu aproape 15.000 de victime. La acest lider PSD e vorba doar de virginitate intelectuală, nu de antisemitism. Astfel de oameni conduc România”. În Ovidiu Șimonca, „Ne place sângele, cu condiția să nu fie al nostru”, *Observator Cultural*, nr. 747, 6 noiembrie 2014. <https://www.observatorcultural.ro/articol/ne-place-singele-cu-conditia-sa-nu-fie-al-nostru/>. Data accesării: 7 mai 2024

25. Cătălin Mihuleac, *America de peste pogrom* (București: Humanitas, 2021), 44.

26. Ibid.

27. Ibid., 76.

lipsește nici Ionel Teodoreanu, care începe prin a cere eliminarea „jidanelor” din Baroul Iași, pentru a ajunge la ecarisarea lor din toate sectoarele vieții publice și, dacă e posibil, de pe fața pământului”.²⁸ Nu sunt numite doar măsurile politice la care intelectualii se simt chemați să răspundă pozitiv, motivați de idealurile lor naționaliste și de antisemitism, dar sunt reproduse și discursurile lor, uneori literal, sub formă de citat, alteori, discursul naratorial fiind înghițit de retorica acestora. „Jidanul mort e singurul jidan bun. Bun pentru disecții”, „Fără jidani la Universitate!” sunt doar câteva dintre lozincile-clîșeu cu care acești intelectuali fac carieră. Mihuleac transcrie și pasaje din diverse publicații interbelice sau din discursurilor lor publice pentru a reproduce cu maximă acuratețe acest orizont discursiv.

Aici intervine miza demitizantă a proiectului lui Mihuleac. El nu se mulțumește cu reproducerea discursurilor din presa antisemită a intelectualilor de extremă dreapta pentru a revela publicului cine au fost cu adevărat, dincolo de misticizările contemporanilor, de încercările unora de a-i deculpabiliza scoțând la înapoi „opera”, care nu trebuie să fie maculată de activitatea lor politică. Mihuleac problematizează distincțiile pe care apărătorii autonomiei (esteticului, dar și a altor domenii) le invocă atunci când vine vorba de rolul jucat de intelectualii de extremă dreapta în interbelic, de afinitățile lor cu politicile persecutorii legionare. Eforturile făcute de Nicolae Paulescu pentru descoperirea insulinei sunt umbrite de faptul că

„Profesorul Nicolae Paulescu muncește enorm să descopere insulina. În puținul timp liber se relaxează scriind articole în *Apărarea Națională*. Unul dintre ele apare la 1 februarie 1925: «Scopul nostru este isgonirea jidanilor. Deparazitarea nu s-ar putea face pe spinarea vecinilor care, fiind și ei plini până peste cap de păduchi, ar refuza morțiș să mai primească și pe ai noștri. Ar trebui deci ca toate țările infectate de jidani să stabilească de comun acord o cloacă (în Palestina, în Africa sau în America) unde să-și poată fiecare arunca lăturile»”.²⁹

Octavian Goga este și el ținta acestui atac. Roza, soția lui Jacques, crede că un om ca Octavian Goga, „un om care simte și scrie atât de frumos nu poate fi rău”.³⁰ Însă acțiunile guvernului condus de Goga demonstrează opusul: că un apologet al „frumosului” artistic nu este, în virtutea acestui fapt, și un om care acționează moral. Prin aceste critici, Mihuleac urmărește corectarea unor perspective contemporane care tind să oculte vederile profasciste ale intelectualilor și să îi deresponsabilizeze, în încercarea de a salva producțiile lor estetice.

O astfel de perspectivă care mizează pe disculparea unei personalități strâns legate de politicile fasciste stă la baza inaugurării unui bust al lui Octavian Goga, în Iași. Dezvelirea acestei statui a fost realizată tocmai de primarul Iașului, Mihai Chirică. Acesta a declarat că „nu ar trebui să-l legăm de cariera lui politică [...] am omagiat omul de cultură și doar atât”.³¹ Această formulă este genul de discurs pe care Cătălin Mihuleac încearcă să îl delegitimeze prin modul în care reconstruiește discursul polifonic al Iașului antisemit. Prin polifonie mă refer la cuprinderea mai multor tipuri de discurs antisemit și la organizarea lor pe mai multe niveluri a acestuia, fiecare însă, urmărind același scop: îndepărtarea evreului. Avem discursul politic oficial, motivat ideologic; discursul conspiraționist: pericolul iudeo-bolșevic, care are la bază prezumția că evreii constituie o forță comunizantă, iar eradicarea evreilor devine sinonimă cu apărarea României de bolșevism; și discursul antisemit popular, „rural” (întrupat de Tincuța – femeia în casă a familiei Oxenberg – și de iubitul acesteia, Ilie, „două grâne răsărite sănătos din glia strămoșească.”)³² Dacă unele motivează inferioritatea „rasei” evreiești, celelalte încearcă să uzurpe rolul evreului în societatea română modernă; în ambele, evreul este conceput ca o forță distructivă, care fie generează inegalitate socială (în imaginea devenită clîșeu a Evreului-capitalist), fie reprezintă un pericol pentru statul român.

Prin această revizitare a istoriei Iașului și prin această reconstrucție a discursurilor antisemite, Mihuleac reușește să construiască un contra-discurs puternic despre pogromul din 1941. Prin cartografierea acestui climat ideologic, prin recompunerea discursivă a imaginarului antisemit, Mihuleac acoperă acele episoade pe care istoriografia comunistă și postcomunistă negaționistă au încercat să le

28. Ibid., 80.

29. Ibid.

30. Ibid.

31. Mihai Roman, „Decizie fără precedent La Iași: Primăria a montat o inscripție în care îl acuză pe Octavian Goga de fascism și antisemitism chiar pe statuia inaugurată de primarul Mihai Chirică.” G4Media.ro, 2 iulie 2021. <https://www.g4media.ro/decizie-fara-precedent-la-iasi-primaria-a-montat-o-inscriptie-in-care-il-acuza-pe-octavian-goga-de-fascism-si-antisemitism-chiar-pe-statuia-inaugurata-de-primarul-mihai-chirica.html>. Data accesării: 9.05.2024

32. „Antisemitismul lor rural provine din cuvîntul sfînt al popii din sat, căci nu trebuie neglijat rolul permanent de incitare la ură antievreiască al Bisericii Ortodoxe. Biserica Ortodoxă Română a fost și a rămas o instituție intolerantă, înapoiată, un factor de subdezvoltare economică și emoțională.” susține Cătălin Mihuleac în *Ne place sîngele...*, interviu citat.

distorsioneze. Reprezentarea istorică din romanul *America de peste pogrom* se situează în răspăr cu toate formulele de mistificare a adevărului istoric (condițiile Pogromului de la Iași, tipul de imaginar, de discurs, de viziune asupra lumii), responsabilizând în egală măsură toți „agenții” care l-au făcut posibil (intelectualii atât de „respectați” de conservatorii și militanții autonomiei estetice, trupele germane, trupele române, civilii, care, de cele mai multe ori au fost inocentați). Mihuleac centreează un episod care nu face cinste paradigmei discursive excepționaliste, structurată de gândirea etnocentrică; un episod care a fost plasat la marginea proiectului istoriografic român de recuperare a trecutului totalitar (comunismul fiind, de cele mai multe ori, „formula” totalitară prioritizată), la marginea interesului pentru recuperarea memorială a victimelor statului român și a politicilor genocidare implementate de acesta, la marginea memoriei naționale (structurată de trauma comunismului). Mihuleac generează astfel un proces de recuperare a memoriei Holocaustului care se situează în răspăr cu discursul negaționismului selectiv, cu rădăcini în comunismul de factură naționalistă, dar care a penetrat structurile discursive postcomuniste – de la formulele radicale ale conspiraționismului antisemit și ale naționalismului extremist la cele cartografiate de Radu Jude, formule „populare” care structurează imaginarea xenofobă al românilor din toate straturile sociale. Simptomatic pentru modul în care Mihuleac se raportează la această modalitate de deturnare a formulelor oficiale ale istoriografiei este și următorul fragment, care problematizează modul în care istoriografia este consturată prin decupare și selecție:

„Despre femeile violate, istoria tace. Autocenzura o împiedică să acorde importanță acestor ființe însemnate pe vecie, în urma celui mai vechi asalt militar, în care soldații, subofițeri, și ofițeri luptă la piele cu muieretel dușman. [...] Mesajul e frontal: cu părere de rău, violatele n-au ce căuta în manualele de istorie, unde se aduce aleasă cinstitere eroismului armatei. Ar șifona fotografia de grup, dacă ar fi puse alături de viteji voievozi Decebal, Vlad, Ștefan și Mihai”³³

Mihuleac este interesat de această operațiune de editare a trecutului în lucrările științifice și în manualele care diseminează cunoașterea istorică, cu atât mai mult cu cât subiectul său de interes – istoria Holocaustului – a fost plasată până acum un an la marginea interesului educațional. Mihuleac reușește să articuleze un narativ mnemonic inedit în literatura română postcomunistă, pledând pentru depășirea rezervelor ideologice care împiedică configurarea unei memorii naționale a Holocaustului, o memorie care nu are la bază ocultări și mistificări ale adevărului istoric, o memorie care centreează victimele și traumele provocate acestora de politicile antisemite, fără a trece sub tăcere numele agresorilor. *America de peste pogrom* este, poate, cea mai curajoasă carte de ficțiune care combate „miopia mnemonică” (Ana Bărbulescu) manifestată de diverși istorici din postcomunism, de modul în care istoria este editată astfel încât să marginalizeze suferința evreilor de-a lungul istoriei moderne a țării și genocidul organizat de statul român.

***America de peste Pogrom* și memoria globală a Holocaustului**

Dacă în primii 30 de ani de la Holocaust, memoria traumatică a fost arhivată în istoriile familiilor supraviețuitoare, începând cu anii '80 asistăm la globalizarea memoriei Holocaustului. Holocaustul începe să fie tratat mai puțin ca un eveniment istoric particular și mai mult ca un „genocid paradigmatic” în conștiința globală. Universalizarea Holocaustului și a memoriei asociate acestui eveniment istoric se datorează de-particularizării și dezi-istoricizării Holocaustului, centrării lui în conștiința occidentală ca „cea mai mare tragedie a omenirii”; urmarea fiind transformarea Holocaustului într-o meta-narațiune. Centralitatea Holocaustului în conștiința Occidentului și faptul că memoria Holocaustului a devenit o „memorie globală”, transnațională asigură condițiile pentru ca narațiunile care abordează acest subiect să intre, la rândul lor, în centrul atenției, ca vehicule care păstrează viu și actualizează acest eveniment istoric. Dacă în România, cărțile care explorează această traumă sunt atinse de marginalitatea pe care însăși memoria Holocaustului îl ocupă în cadrul discursurilor naționale, ele se pot înscrie mai ușor în circuitul transnațional, odată ajunse în Vest. Iovănel însuși consideră că succesul lui Norman Manea are, în mare măsură, de-a face cu tematizarea Holocaustului,³⁴ „unul dintre subiectele incontornabile ale ultimelor decenii, *inteligibil la capul locului la nivel global*”³⁵, iar înscrierea lui în circuitul transnațional este asigurată de faptul că proiectul său memorial/literar dezahivează istoria unui supraviețuitor și traumele înscrise într-un astfel de subiect uman.

33. Mihuleac, *America*, 212-213.

34. Vezi Claudiu Turcuș, *Norman Manea: Aesthetics as East Ethics* (Vienna: Peter Lang GmbH, 2016). Vezi și discuția despre evreitate în contextul world literature în Denisa-Corina Bolba, „Reinventarea ca scriitor american a lui Norman Manea”, *Transilvania*, nr. 5-6 (2023): 54-59.

35. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași, Polirom, 2021), 671.

Cazul romanului *De două mii de ani*, al scriitorului evreu Mihail Sebastian, probează această ipoteză. Luiza Vasiliu urmărește destinul acestui roman odată ieșit din circuitul literaturii naționale prin publicarea lui în colecția *Modern Classics* de la Penguin, una dintre cele mai prestigioase edituri la nivel global. Publicarea romanului în *Modern Classics* atrage după sine o serie de recenzii elogioase, publicate, la rândul lor, pe platforme pretigioase: *The Guardian*, *Financial Times*, *Irish Times*. Astfel, Mihail Sebastian devine „unul dintre cei mai importanți cronicari ai ascensiunii nazismului în Europa cea civilizată.”³⁶ (Paul Bailey) Caracterul „universal” al romanului său este asigurat de menționarea lui Sebastian într-o serie de scriitori canonici (Dostoievski, Kafka, Pessoa) și prin faptul că anxietățile autorului și contextul care l-a generat pot comunica cu o serie de crize contemporane: „Anxietăție prezente în romanul lui Sebastian au atins un punct sensibil pentru mine, și probabil și pentru alți cititori britanici. Criza refugiaților, întrebările legate de viitorul Marii Britanii în UE, cât și conflictul dintre Palestina și Israel, sporesc interesul pentru chestiunile referitoare la identitatea europeană și la ideea de a aparține unui anumit spațiu.”³⁷ (Gary Perry) Astfel, ce este particular pentru memoria persecuțiilor anti-evreiești în România devine de interes internațional, pe de o parte, comunicând cu scriitori ultra-canonizați, iar pe de alta, răspunzând unor subiecte curente: xenofobia, naționalismul, discursurile politice populiste, conflictele internaționale. O problematică ce ține de istoria națională, de trecutul fascist al României, de antisemitismul local intră într-un circuit transnațional. Particularitatea identității lui Sebastian nu este neutralizată de intrarea lui în „canonul” clasicilor moderni; este valorizată tocmai pentru că răspunde la un context care seamănă cu (sau anticipează) contextul actual.

În acest context, nu trebuie să ne surprindă faptul că romanul lui Mihuleac, despre care critica română a tăcut, s-a bucurat de atenție în Vest, cu precădere în țările în a căror limbă a fost tradus: Franța și Germania. În Franța, primește Premiul Transfuge pentru *Cel mai bun roman european*, premiu acordat cu un an în urmă lui Cărtărescu, pentru *Solenoid*, iar cu doi ani în urmă, Olgăi Tokarczuk. La acesta se adaugă și nominalizarea la premiul oferit de cea mai mare librărie din vestul Franței, Coiffard. În Germania, traducătorul romanului, Ernst Wichner, a fost nominalizat la premiile târgului de carte de la Leipzig și s-a clasat pe poziția a cincea în topul aparițiilor de pe piața de carte germană, realizat de postul de televiziune SWR2.

Într-un articol pentru *Frankfurter Allgemeine*, Andreas Platthaus are o remarcă cel puțin surprinzătoare: „Iar acum să ne întoarcem la acel punct de cotitură de la pagină 356. Constă într-o scrisoare care este una dintre cele mai frumoase și mai emoționante lucruri pe care literatura europeană poate oferi”. O altă receptare mai mult decât elogioasă o face și Gabriel Rath în *Die Press*:

„În acest an o să mai apară mii de cărți, dar va fi greu să descoperi una care este atât de impresionantă ca *Oxenbergs & Bernstein*, scrisă de autorul român Cătălin Mihuleac. Cine a început să citească această carte nu va renunța la lectura ei. Asta, fiindcă romanul lui Mihuleac poate orice. Cartea îl face pe cititor să râdă și să plângă, să reflecteze și să dispere [...] Cătălin Mihuleac a scris o capodoperă. N-o să citești o carte mai bună anul ăsta.”³⁸

Aflând că autorul a fost „atacat” în România pentru curajul de a fi atins o problematică tabu, Ernst Wichner, traducătorul romanului în germană și-a reconsiderat atitudinea față de importanța apariției scrierii în germană și s-a angajat să-l traducă. Contestarea lui în spațiul românesc a fost de ajuns pentru ca traducătorul să-și depășească idiosincraziile cu privire la registrul lingvistic și să contribuie la intrarea romanului într-un circuit internațional, în spații culturale mai primitive, mai deschise către detabuizarea acestei istorii tragice. Prin traducere, această carte scapă de condiția periferică dictată de spațiul în care a fost generată și intră într-un circuit al centrului cultural, unde este premiată, declarată „cel mai bun roman european”. Cu privire la caracterul periferic al scrierii sale, Mihuleac invocă în interviul cu Paraschivescu, o „dublă periferialitate”: „Eu am apărut [...] și mi s-a zis că e surprinzător nu numai că vine cineva din lumea a treia literară (pentru că, până la urmă, facem parte din lumea a treia literară), dar eu vin din lumea a treia din a lumii a treia literare, sunt cumva dintr-o zonă dintr-asta subterană, dintr-un puț adânc. [...]”³⁹

Nu este deloc întâmplător faptul că însuși autorul și-a gândit proiectul pornind de la intenția de a ieși

36. Luiza Vasiliu, „Ce face Mihail Sebastian în Marea Britanie”, *Scena 9*, 15 mai 2016, <https://www.scena9.ro/article/ce-face-mihail-sebastian-in-marea-britanie>. Data accesării: 10.05.2024

37. Ibid.

38. William Totok, „La Leipzig Despre Holocaustul Din România”, *Radio Europa Liberă*, 9 mai 2018, <https://moldova.europalibera.org/a/jurnal-de-corespondent-william-totok/29084120.html>. Data accesării: 7 mai 2024.

39. Humanitas, „Cătălin Mihuleac În Dialog Cu Radu Paraschivescu Despre Romanul «America De Peste Pogrom»” 7 mai 2021, https://www.youtube.com/watch?v=yil37AN_Rf4. Data accesării: 7 mai 2024.

din anonim, de a scăpa din condiția periferică a minoratului artistic. Atacarea unui subiect „greu”, „cu substanță”, este miza declarată a lui Mihuleac pentru a-și trasa un drum spre centrul literaturii și a ieși dintr-o „zonă derizorie”. Proza satirică pe care a scris-o până la publicarea romanului *America de peste pogrom* îl plasează la periferia câmpului literar. Mihuleac a căutat „o temă grea”, care să-i garanteze o poziție cât mai centrală (asigurată de literatura serioasă: proză istorică). Scriitorul ieșean ajunge să identifice poziția marginală a unui scriitor minor, desconsiderat de comunitatea literară și de instituțiile acesteia, cu poziția marginală a comunității evreiești de-a lungul istoriei: „am găsit niște afinități între mine și poporul evreu, în sensul că și eu am avut mult de suferit personal, am fost considerat [...]; Marina Țvetaeva a formulat foarte bine lucrul ăsta; spunea că un scriitor adevărat e asemeni unui evreu pentru că e plasat la marginea societății fără voia lui”.⁴⁰ Oricât de problematică este această identificare, ea este importantă pentru felul în care Mihuleac înțelege dinamica literaturii și ierarhiile care structurează câmpul literar (comparat cu câmpul realității sociale: de unde marginalitatea unui scriitor „adevărat” este asemănătoare cu „marginalitatea” poporului evreu de-a lungul istoriei).

Subiectul Holocaustului românesc nu este important doar pentru mesajul pe care îl comunică contemporanilor, ci și pentru că poate scoate un scriitor din minorat, într-o lume în care memoria Holocaustului și a suferințelor evreilor europeni sunt orice dar numai nu marginale. Plasarea aproape de acest subiect „greu”, central pentru modul în care Vestul se raportează la propria istorie (și istorie culturală), este un mijloc de autolegitimare a scriitorului și de monumentalizare a proiectului literar; Mihuleac nu mai poate fi privit drept un scriitor marginal în momentul în care se apropie de acel punct de maxim interes pentru cultura occidentală: reprezentarea în ficțiune a Holocaustului, la care se adaugă și intenția autorului de a construi un discurs literar care depășește autoreferențialitatea și se instalează în lume ca un vehicul de educare a cititorilor. Dacă în România, pretenția ca Holocaustul să reprezinte o componentă centrală în modul în care românii se raportează la propria istorie a fost contestată în nenumărate rânduri din 1990 până acum, în Occident, poziția sacrosanctă a Holocaustului este incontestabilă. Dacă în România, exercițiul de memorie propus de *America de peste pogrom* nu și-a dobândit consacarea, în Germania și Franța, a reușit, prin medializarea unui subiect de maxim interes cultural, să o facă și să „cucerească” centrul.

Dincolo de meritele subliniate de critici, de a introduce în literatură un eveniment „în mare parte necunoscut” ce face *America de peste pogrom* un roman deopotrivă de actual și de important pentru felul în care se poartă discuțiile în Occident, este arheologia postmemorială pe care al doilea plan narativ o ilustrează, în povestea Sânzianei Stipiuc. Suzy, o contabilă la Magazinul Universal Moldova, ajunge să o cunoască pe Dora Bernstein, o antreprenoare americană care deține, împreună cu familia sa, o afacere foarte profitabilă în SUA, comercializând haine second-hand și vintage. La scurt timp, Suzy Stipiuc ajunge să facă parte din această familie de evrei și devine nora Dorei. Spre deosebire de povestea familiei Oxenberg, care este plasată într-un cadru static, lașiul de la jumătatea secolului XX, povestea lui Suzy se desfășoară într-o lume globalizată, în care mărfurile și oamenii circulă între continente și țări (iar odată cu ei, și memoriile lor). Granițele sunt fragilizate de mobilitatea personajelor: membrii familiei Bernstein, în căutarea partenerilor de afaceri și a unor piețe înfloritoare de desfacere, călătoresc în Iași, Paris, Washington D.C., Viena, Tokyo, iar mărfurile, depozitare ale unor memorii culturale, călătoresc și ele. Mihuleac o plasează pe Suzy în această vastă rețea a circulației mărfurilor, surprinzând noul „imperialism american”, care caută peste tot piețe disponibile pentru a-și lărgi afacerea, și colonizarea culturală inerentă acestui proces.⁴¹

Comentariile pe care le lansează autorul cu privire la capitalismul târziu au de-a face și cu modul în care memoria ajunge să funcționeze ca marfă. Afacerea are o filială care se ocupă de produsele vintage și de crearea unei povești, a unui brand în jurul acestor obiecte. La câțiva ani de la intrarea în afacere, Suzy începe să dezvolte o nouă piață, „piața amatorilor de vechituri povestite cu har”. Suzy vinde obiecte neînsemnate, în jurul cărora construiește o poveste⁴², angajându-se într-un demers de contrafacere a memoriei. Istoria

40. Ibid.

41. În același interviu acordat editurii Humanitas, Mihuleac menționează statutul de periferie colonizată a României: „Într-un fel sau altul, noi, românii, ne îmbrăcăm azi cu hainele purtate mai întâi de America. Ne și fudulim cu ele. Ceea ce nu e neapărat un lucru rău, după ce, decenii în șir, am îmbrăcat hainele purtate de marele nostru prieten de peste Prut”. Ibid.

42. „Vând pe bani buni cravata de pionieri a Nadiei. Și căciulița cu care dormea tenismenul Ilie Năstase [...] și șapca de vânătoare a lui Ceaușescu [...] Și baticul nevastei sale, Elena, eu le-am făcut rost clienților de salopeta lui Mao, de mitraliera mafiotului Sam Giancana, de saxofonul lui Clinton. De samovarul lui Gorbaciov, de lămpașul lui Miron Cozma. Eu i-am vândut pe o avere lui Takafumi o rablă de casetofon japonez, convingându-l că-i aparține Nadiei Comăneci.” În Mihuleac, *America*, 202.

est-europeană este redusă la o „poveste” care ajută vinderea unor mărfuri, de altfel, banale; personalitățile istorice se transformă în niște staruri, *icons*, în această sumbră afacere care explorează „nevoia sociologică de staruri”, iar întregi regiuni politice și istoriile acestora sunt reduse la „etichete grozave”⁴³. Globalizarea memoriei, în sensul comodificării artefactelor memoriale materiale, este o direcție în care Mihuleac deplasează interogarea formulelor de funcționare a memoriei în perioada contemporană.

Cealaltă direcție este reprezentată de felul în care Suzy se găsește în poziția de subiect supus unei „treziri memoriale” prin contactul cu tot soiul de instanțe și instituții care se ocupă cu recuperarea memorială a Holocaustului din România. Prin povestea lui Suzy, autorul dramatizează procesul de reimaginare a trecutului României după aflarea unor informații cu privire la condiția evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. La începutul acțiunii, conștiința lui Suzy ne este prezentată ca o „tabula rasa”.⁴⁴ Deși locuiește în Iași de mai bine de 10 ani, Suzy nu știe nimic despre evenimentele care au avut loc în urmă cu 60 de ani. Aici Mihuleac inserează un comentariu cu privire la felul în care a fost păstrată memoria pogromului din Iași în spațiul românesc. Trezirea memorială are loc odată cu plecarea lui Suzy în America, după ce devine un membru al familiei Bernstein. Ea aude pentru prima dată de la Dora, pe care o consideră o ignorantă într-ale istoriei, despre pogromul de la Iași („Pogrom, la Iași? Am făcut, la școală și în facultate, istorie de m-a durut capul. Dar nici un profesor nu a pomenit un singur cuvânt despre”).⁴⁵ Această istorie o face curioasă cu atât mai mult cu cât a avut loc într-un spațiu familiar, pe care îl considera cunoscut. Odată cu acest proces de dezarhivare treptată a istoriei locale, imaginea Iașului și a locuitorilor acestora este reconfigurată, astfel încât să acomodeze o perspectivă radical diferită de cea de până atunci. Cu ajutorul unui istoric din Iași, Sever, care a primit o bursă de cercetare în America pentru a studia gropile comune din România, Suzy află că „orașul studenției mele a suportat ororile unui pogrom, în al Doilea Război Mondial. Și ce pogrom! Cu 13.266 de victime, dintre care 40 de femei și 180 de copii [...]. 13.266 din totalul de circa 50.000 de evrei din oraș! Jumătate din întreaga populație a Iașului. [...] Aproape toți bărbații evrei au fost masacrați în pogrom”.⁴⁶ Suzy intră în contact, tot prin intermediul istoricului, cu documente din arhivă (documente oficiale și mărturii ale supraviețuitorilor), dar și cu lucrări istorice care încearcă să inocenteze statul român pentru exterminarea evreilor; iar acestea o ajută să își formeze propriile judecăți istorice cu privire la trecutul României: „Bărbatul acesta morocănos scoate la iveală adevăruri neplăcute. Istoria sparge cristaluri prețioase din vitrina națională. Patriotismul, conceput pentru strălucirea eternă, e prefăcut în tinichea. Decenii în șir, responsabilitatea pentru măcelul de atunci a fost bifată necinstit în dreptul naziștilor”.⁴⁷ Nu doar că află informații esențiale despre condițiile care au făcut posibil pogromul, de adevărații călăi, dar își dă seama de faptul că istoria a fost editată de-a lungul timpului de autoritățile române. Suzy ajunge în posesia atât a unei cunoașteri istorice, dar și a modului în care discursul istoric ocultează adevărul faptic și memoria traumatică a evreilor.

Toată această investigație în analele istoriei naționale se realizează în America. America este văzută ca un spațiu securizant pentru memoria Holocaustului, chiar și când acțiunile de exterminare au loc într-un spațiu periferic, la mare depărtare de taberele concentraționale cunoscute de toată lumea. În sala rememorării din cadrul Muzeului Holocaustului din Washington D.C, alături de taberele concentraționale naziste ca Dachau, Majdanek, Belzec, Auschwitz, Suzy află despre deportările evreilor și romilor în Transnistria, Cătălin Mihuleac pare să sugereze că în România, la începutul anilor 2000, recuperarea memorială a Holocaustului era greu de realizat, în lipsa unor discursuri oficiale care să problematizeze trecutul fascist și genocidar al țării. Cu alte cuvinte, trecutul genocidar al României putea fi decodificat atât timp cât te afli în afara ei, în Vest, cu granturi vestice, în muzee vestice, în timp ce România postcomunistă de-abia face primii pași pentru a-și recunoaște propria istorie. În lipsa unei discursivizări locale a memoriei Holocaustului românesc, și a unei prezervări instituționale, istoria națională, în întregime ei, este recuperată în afara țării. Arhivele au existat și în România, nu a existat în schimb, disponibilitatea scoaterii lor la lumină și a consultării lor pentru rearticularea discursului mistificator pe care l-au generat istoriografiile comuniste.

43. Ibid., 83.

44. Dumitru Tucan vede în personajul lui Suzy „receptaculul istoriei traumatice a evreității românești, înregistrând totodată detalii spectaculoase despre bogăția și energia acestei comunități pierdute odată cu Holocaustul.” Dumitru Tucan, „Literatura și recuperarea memoriei pierdute. Despre romanele postmemoriale ale lui Cătălin Mihuleac”, *Qvaestiones Romanicae* nr. 9 (2022): 416.

45. Cătălin Mihuleac, *America*, 75.

46. Ibid., 59-60.

47. Ibid.

Un vehicul care garantează păstrarea memoriei vii a Holocaustului o joacă și „memorie comunicativă” (pe care Jan Assmann o diferențiază de „memoria culturală”, o formă normată instituțional și codată cultural a memoriei), care se realizează în romanul lui Mihuleac prin mărturia Dorei. Suzy, care o considera pe Dora exemplul „cel mai american” al ignoranței, află, la finalul narațiunii, că a fost singura supraviețuitoare a unei familii de evrei din Iași (fiica doctorului Jacques Oxenberg). Această revelație reușește să-i explice lui Suzy comportamentul ininteligibil al Dorei (călătoriile sale în Viena, inițiativa de a deschide o filială a Bernstein Ltd. tocmai în Iași, pe care afacerista o declară un act de răzbunare pentru jefuirea cadavrelor evreiești pe 29 și 30 iunie). Aceste „revelații” sunt caracteristice literaturii postmemoriale, poate cel mai celebru caz fiind cel al romanului grafic *Mauss*, al lui Art Spiegelman. Această istorie personală ajunge să o umanizeze pe Dora în ochii lui Suzy, iar dintr-o figură dictatorială, devine o persoană vulnerabilizată de istoria familială: uciderea tatălui, fratelui în trenurile morții și violul mamei la care a asistat neputincioasă și, mai târziu, sinuciderea acesteia.

Romanul nu doar că narativizează/spectacularizează pogromul de la Iași și strategiile de ocultare a memoriei Holocaustului în România postcomunistă, el dramatizează însuși procesul de recuperare memorială, menționând dispozitivele care intermediază accesul la datele istorice – mărturiile ale martorilor și supraviețuitorilor, documente istorice din epocă, lucrări de istorie, expoziții care centrează Holocaustul, ca cea realizată cu fotografiile documentare ale lui Henry Reis în spitalul Rothschild – și urmărind modul în care aceste revelații afectează modul lui Suzy, și, implicit, al cititorilor, de a se raporta la istoria națională în lumina noilor adevăruri excavate. În spatele acestor strategii de construcție (intercalarea planurilor narative) se ascunde miza didactică a proiectului elaborat de Mihuleac. *America de peste pogrom* este, fără doar și poate, un roman tezig – o specie detestată de majoritatea criticilor români; însă teza pe care acesta o exprimă: imperativul reconcilierii românilor cu istoria autentică, nedistorsionată a Holocaustului românesc se constituie pe coordonatele reexaminării istoriei naționale, reconstrucției istorice a pogromului de la Iași (în contradicție cu alte formulări distorsionate), cu scopul dezarticulării imaginarului etnocentric și a idiosincraziilor la care acesta ne predispune. Politicile Occidentului par să încurajeze aceste chestionări și evaluări ale trecutului totalitar și genocidar, iar artefactele culturale care demistifică porțiuni importante ale istoriilor naționale se bucură de multă vizibilitate, fiind anexate unui exercițiu mai amplu al memoriei europene.

Romanul lui Mihuleac, prin toate calitățile sale de artefact memorial și postmemorial, răspunde la tendințele dominante din cultura occidentală în ceea ce privește proiectul de recuperare memorială a Holocaustului, dar și a altor istorii genocidare care au avut loc în secolul al XX-lea. *America de peste pogrom* a reușit să răspundă la cerințele centrului cultural și să plaseze pe harta internațională, alături de alte situri memoriale, Iașul și exterminarea evreilor operată pe teritoriul românesc. Romanul nu a cucerit doar centrul. În 2023, cartea lui a fost tradusă în poloneză sub titlul „Złota dziewczynka z Jassów” [Fata de aur din Iași], iar Mihuleac a făcut deja un mic tur de lansare în două librării din Cracovia și Varșovia.

Concluzii

Memoria globală a Holocaustului și centralitatea ei în cadrul proiectului memorial european sunt cele care au asigurat exportarea romanului *America de peste pogrom* dintr-o cultură periferică într-una centrală. Dacă în cadrul culturii române, caracterul marginal al memoriei Holocaustului și mentalul etnocentric au dus la nerecunoașterea valorii acestui proiect de dezarhivare a trecutului genocidar român, „hipermnezia” din spațiul occidental a creat condițiile necesare pentru valorificarea lui. În aceste culturi, romanul lui Mihuleac a fost valorificat la maximum, premiat, recenzat și elogiât, urmând îndeaproape mijloacele de consacrare a altor artefacte culturale românești – jurnalul lui Sebastian și romanul *De două mii de ani* și cărțile lui Norman Manea. Un proiect de recuperare a unei memorii oculate în spațiul național este văzut drept un exercițiu necesar pentru memoria globală a Holocaustului, în încercarea de a „aduna” cât mai multe istorii periferice, alternative (alternative la narațiunile deja consacrate, care se concentrează în jurul marilor centre de exterminare), care să îmbogățească canonul de artefacte care medializează memoria Holocaustului. Așa cum observă și unul dintre Platthaus, romanului lui Mihuleac, acesta reușește să pună pe harta centrelor de exterminare a populației evreiești Iașul și Transnistria, recunoscând, în același timp, agenții reali, istorici, care au făcut posibil Holocaustul în România.

Bibliography

Alexander, Jeffrey C. “On the Social Construction of Moral Universals: The ‘Holocaust’ from War Crime to Trauma Drama.” In *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*, 27–84. New York: Oxford University Press, 2003.

- Alexander, Jeffrey C. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Andresescu, Gabriel. *Globalizarea ipocriziei: pentru o abordare umanistă a eticii memoriei*. [The Globalization of Hipocrisy: Toward a Humanistic Approach to the Ethics of Memory]. Iași: Polirom, 2023.
- Assmann, Aleida. "The Holocaust – a Global Memory? Extensions and Limits of a New Memory Community." In *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, edited by Aleida Assmann and Sebastian Conrad, 97–117. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Bărbulescu, Ana. "Etnocentric Mindscapes and Mnemonic Myopia." In *Holocaust Public Memory in Postcommunist Romania*, edited by Alexandru Florian, 3–40. Bloomington: Indiana University Press, 2018.
- Bolba, Denisa-Corina. "Reinventarea ca scriitor american a lui Norman Manea" [The Reinvention of Norman Manea as American Writer]. *Transilvania*, no. 5-6 (2023): 54-59.
- Erll, Astrid. *Memory in Culture*. Translated by Sara B. Young. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Florian, Alexandru, ed. *Holocaust Public Memory in Postcommunist Romania*. Bloomington: Indiana University Press, 2018.
- Frling, Tuvia, Radu Ioanid, and Mihail E. Ionescu, eds. *Raport final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului din România* [The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania]. Iași: Polirom, 2004.
- Heimann, Holger. "Cătălin Mihuleac: Oxenberg & Bernstein. Präzise Rekonstruktion eines Massenmordes." [Cătălin Mihuleac: Oxenberg & Bernstein. Precise Reconstruction of a Mass Murder]. *Deutschlandfunk*, March 5, 2018. <https://www.deutschlandfunk.de/catalin-mihuleac-oxenberg-bernstein-praezise-rekonstruktion-100.html>.
- Hirsch, Marianne. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*. New York: Columbia University Press, 2012.
- Humanitas. "Lansare Oxenberg & Bernstein, de Cătălin Mihuleac." YouTube video, 2:07:23. May 6, 2021, https://www.youtube.com/watch?v=yil37AN_Rf4&ab_channel=Humanitas.
- Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]. Iași: Polirom, 2021.
- Iovănel, Mihail. "Cărți proaste pe care le-am citit în 2019" [Bad Books I read in 2019]. *Scena 9*. January 6, 2020. <https://www.scena9.ro/article/carti-proaste-romania-2019>.
- Ivancica, Mihaela. "Interviu cu scriitorul Cătălin Mihuleac: «Personajele au dat buzna peste mine...»." *Gândul*. October 31, 2020. <https://www.gandul.ro/ganduri-printre-carti/interviu-cu-scriitorul-catalin-mihuleac-personajele-au-dat-buzna-peste-mine-mi-au-pus-un-calus-in-gura-si-un-stilou-in-mana-apoi-m-au-abuzat-in-toate-felurile-possible-exclusiv-19529126>.
- Mihăilescu, Alexandru. "Ne place sângele, cu condiția să nu fie al nostru." *Observator Cultural*, no. 747, November 7, 2014. <https://www.observatorcultural.ro/articol/ne-place-singele-cu-conditia-sa-nu-fie-al-nostru/>.
- Mihuleac, Cătălin. *America de peste pogrom* [America Over the Pogrom]. Bucharest: Humanitas, 2021.
- Mironescu, Andreea. "Literatura ca memorie culturală: romanul românesc în postcomunism" [Literature as Cultural Memory: The Romanian Novel in Post-Communism]. *Philologica Jassyensia* 22, no. 2 (2015): 93–101.
- Mironescu, Doris, and Mironescu, Andreea. "The Novel of Memory as World Genre: Exploring the Romanian Case." *Dacromonia Litteraria* VII (2020): 97–115.
- Muzeul Național de Artă al României. "Expoziția «Victor Brauner: Între oniric și occult»" [Victor Brauner > Between the Oneiric and the Occult] <https://mnar.ro/arhiva-evenimentelor/eveniment/725-expozi%C8%9Bia-%E2%80%9Evictor-brauner-%C3%AEntre-oniric-%C8%99i-ocult%E2%80%9D>.
- Popescu, Cristian. "Decizie fără precedent la Iași: Primăria a montat o inscripție în care îl acuză pe Octavian Goga de fascism și antisemitism." [Unprecedented decision in Iași: The City Hall installed a plaque accusing Octavian Goga of fascism and anti-Semitism]. *G4Media*, July 2, 2021. <https://www.g4media.ro/decizie-fara-precedent-la-iasi-primaria-a-montat-o-inscriptie-in-care-il-acuza-pe-octavian-goga-de-fascism-si-antisemitism-chiar-pe-statuia-inaugurata-de-primarul-mihai-chirica.html>.
- Totok, William. "Jurnal de corespondent: Fascismul românesc și Holocaustul." [Correspondent's Journal: Romanian Fascism and the Holocaust]. *Radio Europa Liberă Moldova*. May 9, 2024. <https://moldova.europalibera.org/a/jurnal-de-corespondent-william-totok/29084120.html>.
- Tucan, Dumitru. "Literatura și recuperarea memoriei pierdute. Despre romanele postmemoriale ale lui Cătălin Mihuleac." *Qvaestiones Romanicae* IX (2022).
- Tucan, Dumitru. "Recuperarea istoriei traumatice și jocurile memoriei. Despre memoria Holocaustului din România" [The Recovery of the Traumatic History and the Games of Memory. On the Memory of the Holocaust in Romania]. *Transilvania*, no. 6 (2020): 7-21.
- Turcuș, Claudiu. *Norman Manea: Aesthetics as East Ethics*. Vienna: Peter Lang GmbH, 2016.